

ترجمان الحق و لسان الصدق

یا

ترجمه احقاق الحق و ازهاق الباطل

شکسته نستعلیق خوش ۱۷ سطری ۲۲ × ۱۲ س ، بخط
میرزاعلی خان منشی نایینی ملقب به - صفاء السلطنه ، در ۱۹
ذی ۱۳۰۶ ه ، نسخه در ۱۷ ذی ۱۳۰۷ ه مقابله شده است ،
عنوان در متن و هامش شنکرف ، صفحات مجدول بطلا و مشکی
و لاجورد و شنکرف ، نام ناصرالدین شاه بسا طلا ، دارای سه
پیشانی و دو سر لوح مرصع که در زمینه طلا با زنگار و لاجورد
و سبز و سفیدآب گل و بوته اندازی شده است ، کاغذ فستقی ،
دارای ۷۴۶ ص - ۲۰/۷ × ۲۰ س ، جلد تیماج عنابی حاشیه
و جدول طلای ، نسخه شماره ۱۴۷۵۴ کتابخانه دانشکده
الهیات مشهد .

سید جلیل ، علامه نبیل ، ادیب اریب ، قاضی نورالله بن سید شرف‌الدین حسینی
مرعشی شوشتری متخلص به نوری ، مقتول به سال ۱۰۱۹ ه در اکبرآباد هند^۱ ، که از
مردم شوشتر بوده است و بمشهد رضوی مسافرت کرده و در سال ۹۹۳ ه به هند رفته
و در آنجا منصب قاضی القضااتی را بعهده داشته و بترویج مذهب جعفری همت گماشته
است^۲ ، دارای تألیفاتی ارزنده است در زمینه فنون مختلفه که مجموع آثار او را تا
یکصد و چهل کتاب نگاشته‌اند^۳ ، مهمترین و ارزنده‌ترین اثر او کتاب : «احقاق الحق و
ازهاق الباطل» است که سه مرتبه بچاپ رسیده ، و دارای چند ترجمه و تالیف و
تعاریف است ، از جمله :

۱ - ایضاح احقاق الحق : ترجمه ایست بفارسی از سید میرنصیرالدین حسین بن
عبدالوهاب طباطبائی بهبهانی که آنرا برای شاه‌سلیمان صفوی نگاشته و نسخه‌ای از آن

در کربلا موجود است^۴ .

۲ - ترجمان الحق ولسان الصدق: که این ترجمه نیز بفارسی است از میرزا محمد نائینی مجتهد ، که نسخه مورد بحث ما است^۵ .

۳ - ترجمه احقاق الحق : بزبان اردو ، ترجمه ناقصی است که وسیله یکی از دانشمندان هندی نگاشته شده .

۴ - تلخیص احقاق الحق : که وسیله یکی از احفاد قاضی نورالله گزیده گردیده .

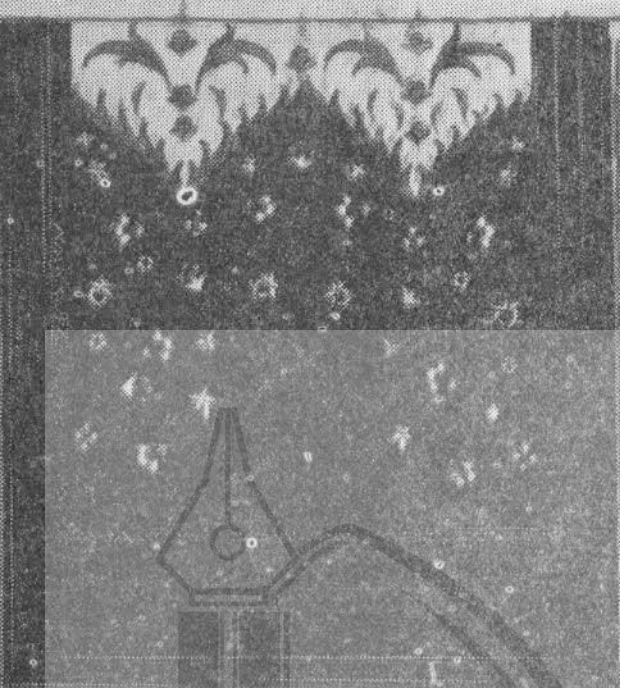
۵ - تعلیقه بر احقاق الحق : از شیخ مفیدالدین بن عبدالنبی شیرازی .

۶ - تعلیقه بر احقاق الحق : از مولی محمد هادی بن عبدالحسین .

۷ - حاشیه احقاق الحق : از سید علاءالدوله نجل قاضی نورالله^۶ .

نسخه‌ای که اکنون شناسانده میشود ، ترجمه‌ایست غیرمطبوع که وسیله حاج میرزا محمد بن محمد نائینی مجتهد صورت پذیرفته ، اعتمادالسلطنه درباره مترجم نامبرده گوید : «میرزا محمد نائینی از جمله اجله فقهاء و عظماء علماء بوده و در نایین و ملحقانش و آنحدود بامور شرعیه مشغولی مینمود ، کتاب مستطاب احقاق الحق من تصانیف السیدالسندالقاضی نورالله الشهدید بفارسی ترجمه کرده است ، سال یکهزارو سیصدوپنج ازسرای نسیج درگذشت»^۷ .

پسر مترجم که کاتب نسخه ما است درباره پدر خود چنین گوید : «والد کمترین بنده درگاه آسمان جاه مرحوم حاج میرزا محمد مجتهد نائینی که از مبادی عمر جداً بتحصیل علم پرداخته و تا سن هشتاد و پنج که سنه هزاروسیصدوپنج هجری نبوی صلی الله علیه و آله بوده همه را مشغول تحصیل و تألیف و تکمیل و تصنیف بوده و لامحاله یک کرور بیت در فضائل اهلیت حضرت رسالت و خاندان طهارت و اصول فقه و عقاید و حکمت و کلام نظماً و نثرأ ، عربیاً و فارسیاً مؤلف و مصنف برجای گذاشته ... مرصاة لوجه الله تعالی ترجمه این کتاب مستطاب را وجه همت نموده سالی چند از اواخر عمر خود را صرف اتمام آن نمود و بحول الله تعالی و توفیقه اینخدمت را بنام نامی همایونی روح العالمین فداه بانجام رسانده طریق مقام بی انجام پیش گرفت و این یادگار مخلف را نعم الخلف خویش که : من نمانم این بماند یادگار ، و آنرا بترجمان الحق ولسان الصدق موسوم ساخت (۸) .

بسم الله الرحمن الرحيم

عقد از دست راست که بشنوی، استخوانی که در دست راست است، و عقدهای دیگر نیز در دست راست است
از دست راست است. در این امر حدیثی که در حدیث آمده است، که در حدیث
است. و در حدیثی که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث
در حدیثی که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث
در حدیثی که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث
که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث
در حدیثی که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث
که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث
در حدیثی که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث
که در حدیث آمده است، که در حدیث آمده است، که در حدیث

تفسیر حدیث

۲۰۱

قصیدہ کترینہ دیویدہ اسپانجا علی بن المرحوم مستبر محمد انیسوی غفرلہ ذوقبلا و پستریو باجی ایام کرام

کککن درخت از چغت مزه و دل بکار	ایا شکسته سوزنک و بسد و لدار
کمن بیت بی چون آید که کو ان	کمی با پیش بر زخم عاشقان خنبر
کمی بیا بهر خود شمشیر بر زنی ز کمان	کمی ز شکست بر آینه برتی چادر
کمی بگو سپه چون با دوزخ بر کمان	کمی بگر زنی چون بید بر سپه آتش
اگر چه ز دل عالم بود تو سر	قرار ده تو پسند کس ایوب هرگز
شکج نست و امان و ایام کرام	س از تور است دل اشتم امید یک
که است از پس خجسته کج او پس	بی که از تور دول سپه بوقصل
که بگفته آتای حیدر کرار	کسی بخ و شکج تو جان نیار و بار
همسر نه حیدر مان ایزدای بطار	شعی که آبیامت کتاب تقیقش
اگر نه بود تو بودی نبود یک دنیا	شخصا چکا ایکه در دیار وجود
نه از زمین دستار و نه از آسمان دما	نشان نبود مراد از عنضم و عزم تو بود
کسی نکشتی از شاخ هیس بر خورده	و کر نه با پس تو کردی هر پست ایان
جال ویست مصری جو پیش دیو	توان خجسته نگاری که پیش طلعت

باتوجه بگفته اعتمادالسلطنه که تاریخ وفات مرحوم نایینی ۱۳۰۵ هـ. بوده و گفته پسرش که ۸۵ سال عمر نموده است، پس تاریخ ولادت او ۱۲۲۰ هـ. ق. خواهد بود.

از خصوصیات زندگی مترجم چیزی در دست نیست جز آنچه گفته شد. امام راجعه به کتاب «ترجمان الحق» او مارا تا حدی بی نیاز از این امر خواهد کرد. چه استواری ترجمه و سبک انشاء و رعایت اداء امانت و بیان حق مطلب، خواننده را بفضل و دانش او معترف خواهد ساخت، بویژه که حضرت شیخ محمد هادی نجم آبادی که از اجله علماء و مشاهیر عصر او بوده است بر صحت و اعتماد این ترجمه گواهی فرموده (۹).

مترجم کوشیده است که در ترجمه، حفظ امانت شود، و در مواردی که مناسب دیده است که توضیح بیشتری داده شود، اضافاتی مناسب و زیبا تحت عنوان: «قال المترجم، مترجم گوید»، تکمیل جمیل و جز اینها» آورده و گاهی نیز به اشعاری که خود سروده است شهادت جسته است.

مرحوم نایینی بهنگام برگرداندن کتاب احقاق الحق از زبان تازی به پارسی خالی از تعصب نبوده و به ذکر مطاعن خصم، علاوه بر آنچه مؤلف آورده بطور صریح و یا به اشاره پرداخته.

ترسیم کتاب بشیوه متن است که نخست کلام علامه را تحت عنوان: «مصنف رفع الله درجته» و بعد سخن فضل بن روزبهان را بعنوان «ناصر خفصه الله» و سپس گفته صاحب احقاق الحق را بعنوان: «قاضی نورالله مرقده» ذکر کرده و در برخی از موارد سخن خود را تحت عنوان «مترجم گوید» آورده. مترجم در این مورد چنین گوید: حضرت آیه الله فی العالمین شیخ امامیه و عالم مذهب اثنی عشریه المعروف بعلامة الحلی قدس الله روحه و فتح فتوحه بدرخواست پادشاه فاضل باذل اولجایتو سلطان خدابنده محمد انارالله برهانه برای اثبات حقیقت مذهب امامیه رضوان الله علیهم کتاب «کشف الحق» را تالیف فرموده و در آن کتاب ایراد حجج و دلائل از کتب و روایات اهل سنة نموده است و پس از آن حضرت در آغاز دولت با هدایت صفویه رحمة الله علیهم یکی از علمای سنیان مسمی بفضل بن روزبهان از اهل اصفهان بر آن کتاب مستطاب ردگی نوشته «ابطال نهج الباطل» مسمی ساخته، در آن کتاب حیله و تلبیسها و مفاخشات و جسارات با حضرت علامه جهان پرداخته است که بانظار بیخبران صوابنماید و بصحت و درستی

مشتهه آید ، لهذا جناب قاضی نورالله مرقدہ کتاب جلیل «احقاق الحق» را مرتب و مرصف فرموده ، درہرباب از ابواب کلام مرحوم علامہ حلّی را بعینہ ایراد فرمودہ بعد از آن کلام فضل بن روزبہان شافعی اصفہانی را کماہو نقل نمودہ از آن پس در رد شبہات و دفع شکوک و ایرادات او سخن راندہ چنان توضیح مطلب و تحقیق مقصود را درہر فصلی و مطلبی نمودار نمودہ است کہ ہر فاصل و کاہل و قاصر و جاہلی را پس از دریافت سخن و قصور معنی برای تأمل در تصدیق مجالسی و برای بحث و سخن محل مقالی نمیمانند چنانکہ ہر مطالعین با معان نظر مکشوف میگردد انشاء اللہ تعالی .

سبک و انشای ترجمہ ، فارسی آمیختہ بلغات و ترکیبات عربی است کہ در خور بحث و تحقیق بیشتر است و این مختصر را گنجایش تفصیل آن نیست .

معنی بعضی از لغات عربی متن و نیز ترجمہ اشعار عربی کہ مورد استشہاد مترجم قرار گرفت در ہامش آمدہ است .

سخنی کوتاه پیرامون کاتب نسخه :

ہمانطور کہ قبلاً اشارہ شدہ، کاتب این نسخه از کتاب ترجمان الحق، میرزا علی خان منشی نایینی ملقب بہ - صفاء السلطنہ - است ، او فرزند حاج میرزا محمد مجتہد نایینی ، مترجم احقاق الحق است کہ در فضل و ہنر وارث پدر نامور است (۱۰) ، و از خوشنویسان معروف ربع آخر سدہ سیزدہ و ربع اول سدہ چہاردم ہجری می باشد، شعر نیکو میسرودہ و در آغاز - نایب - تخلص می کردہ و پس از اینکہ بہ حضر حاج استاد غلام رضای نعمت اللہی معروف بہ - مشتاق علی شاہ - رسید، خود را بنام او متخلص ساخت ، تاریخ تولدش سال ۱۲۴۵ هـ. ق. بودہ و بسال ۱۳۱۸ قمری در کربلا درگذشتہ است .

میرزا علی خان صفاء السلطنہ در فضائل و کمالات و شعردانی و شاعری و انشاء و مقامات اخلاقی و عرفانی، از معاریف دورہ خود بودہ و تألیفات و انشاءات و استنساخات وی مفصلاً در مقدمہ دیوان اشعار وی کہ فرزندش میرزا عباس خان آنرا بعنوان دیوان مشتاقی بچاپ رسانیدہ ضبط است (۱۱) .

صفاء السلطنہ در سال ۱۲۸۹ هـ. نیابت وزارت انطباعات را داشت و در سال ۱۲۹۵ هـ

منشی‌باشی عباس میرزا گردید و در سال ۱۳۰۰ هـ سمت منشی‌گری و معاونت وزارت خراسان را یافت ، بسال ۱۳۰۱ هـ بتقاضای پدرش حاج میرزا محمد مجتهد نایینی از خراسان به تهران بازگشت و بتحریر احکام عدلیه اشتغال داشت ، در سال ۱۳۰۳ هـ بخدمت تحریرات وزارت‌خانه مشغول بوده ، در سال ۱۳۱۷ هـ با سمت کارگزاری به کربلا روانه شد و در آنجا درگذشت .

یکی از آثار ارزنده صفاءالساطنه ، تحریر نسخه حاضر است که با خط شکسته نستعلیق زیبا بر روی کاغذ فستقی که بالای هر صفحه مهر شیر و خورشید را دارد با قلم مشکی و شنگرف نگاشته و در پایان نسخه چنین گوید : چون حسب الوصیه مرحوم مبرور مترجم طاب‌ثراه منظور نظر با قصور و مکنون خاطر کثیر الفتور بود که این نسخه مبارکه بحول الله تعالی وقوته وعنایه اولیائه علیهم السلام بدستگیری بعضی شیعیمان خاص حضرت ولایت اساس مولی‌المولی والخواص امیرالمؤمنین علیه وآله صلوات الله الملك الحق المبین از اعظام رجال دولت علیه وافاخم اکابر ملت سنیه اثنی عشریه بحایه انطباع درآید و این فیض خاص درافاضه بروجه عموم جلوه اختصاص ارزانی نماید ونسخه بیخته بخط مرحمت دستگاه مترجم انحصار بواحده داشت و احتیاط میرفت که در دست کتاب و غیرهم خدشه برعارض صفحه عارض گردد لهذا بر حسب تصدیق جناب مستطاب شیخ اجل صاحب‌العلم و کاشف‌العمل الراصد فی مرصدالسداد الهادی سبیل‌الرشاد مؤتمن‌الحاضر والبادی، مقتدی‌الانام آقای حاجی شیخ محمد هادی النجم‌آبادی ادام‌الله فضله‌العالی و متع‌المسلمین بطول بقائه‌المتعالی با کمال عجلت بی‌اندیشه‌خجلت از قصورخط بتحریر و تسطیر این نسخه در حذاء نسخه اصل اقدام رفت و بحول الله المتعال صورت اتمام پذیرفت وکان ذلك فی ۱۹ شهر ذی‌القعدة الحرام سنه ۱۳۰۶ در دارالخلافه الناصرة طهران صانها الله عن‌الحدثات .

پس از ذکر مطلب فوق قصیده‌ای از کاتب نسخه است در ۴۳ بیت که در آن ناصرالدین‌شاه را مدح نموده باین مطلع :

آیا شکسته سر زلف دلبر دلداری که کس درست زدستت نبرده دل بکنار

آغاز دیباچه کاتب نسخه: بسم‌له سلطان خدا بنده انارالله برهانه یعنی اولجایتو خان

ابن ارغوان خان که هشتمین از سلاطین مغول بود .

آغاز دیباچه مترجم : بسماله احقاق الحق ونهج صدق حمد حضرت حکیم مطلق
است که ما را شیعه ائمه دین که قرنای قرآن قرآن مبینند فرمود ...
آغاز ترجمه : بسماله حمد خداوندی را سزا است که شیعه حق را بمقامی عالی
رفت برافراشت و رتبت همنامی با خلیل نامی خود .

انجام : واگرچه انتفات نماید ساق بساق و بسوی خداوندست مرجع ومساق وقد
وقع الفراق من تحریر الترجمة بید المترجم عصر الاربعاء الثاني عشر من شهر شوال المكرم
من شهور سنة اثنين وثمانين وماتين بعد الالف من الهجرة المباركة ... الى يوم الدين .
[پس از آن کلام کاتب نسخه و قصیده او آمده است در دو برگه] .

* * *

منابع :

- ۱ - خوانساری ، میرزا محمد باقر .
روضات الجنات فی احوال العلماء والسادات ، قم ، اسماعیلیان : ۱۵۹/۸ .
- ۲ - مرعشی ، آیه الله شهاب الدین نجفی .
مقدمه احقاق الحق . تهران ، اسلامیه ، ۱۳۳۷ : ۱۵۸ بعد .
- ۳ - همان مدرک ، ۹۰ - ۹۷ .
- ۴ - آغا بزگ تهرانی ، محمد محسن .
الذریعة الی تصانیف الشیعه . تهران : ۴۹۲/۲ .
- ۵ - محدث قمی ، عباس بن محمد رضا .
فوائد الرضویه فی احوال علماء المذهب الجعفریة ، تهران ، کتابخانه مرکزی ، ۱۳۲۷ :
۷۰۶ .
- ۶ - مقدمه احقاق الحق : ۳۴ .
- ۷ - اعتماد السلطنه ، محمد حسنخان .
المآثر والآثار . سنائی : ۱۶۷ .

- ۸ - مقدمه احقاق الحق : ۴ .
- ۹ - دهخدا ، علی اکبر لغتنامه ، تهران . سازمان لغت نامه ، ۱۳۴۱ هـ / ۴۲ و ۴۳ .
- ۱۰ - بلاغی ، عبدالحجّه . تاریخ نائین . تهران . ۱۳۶۹ : ۶۵ .
- ۱۱ - بیانی ، مهدی . احوال و آثار خوش نویسان . تهران . دانشگاه تهران . ۱۳۴۶ : ۲ / ۴۸۸ - ۴۹۰ .

